

Geliş Tarihi / Received : 15.01.2023 / 01.15.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 29.05.2023 / 05.29.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1235531>

YÖNETİŞİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AFRIKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

IMPACT OF GOVERNANCE ON DEVELOPMENT CASE OF AFRICAN COUNTRIES

Hatun KORKMAZ^a

ÖZ: Bu çalışmada yönetim ve kalkınma ilişkisi, yönetimin iyi yönetim ve kalkınmanın insani kalkınma boyutu ile tartışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, teorik çerçeve ve uygulama olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yoluyla kalkınma, insani kalkınma, yönetim ve iyi yönetim kavramları kavramsal ve operasyonel olarak araştırılmıştır. Çalışmada hem kavramsal hem de operasyonel tanımlamalar konusunda iyi yönetim için Dünya Bankası (DB), insani kalkınma için de Birleşmiş Milletler (BM)'in verileri esas alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi, 1996-2017 yılları arası 34 Afrika ülkesi örneğinde ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İyi Yönetişim, Yönetişim, Kalkınma, İnsani Kalkınma, Afrika.

ABSTRACT: In this study, the relationship between governance and development is discussed with the good governance dimension of governance and the human development dimension of development. The study consists of theoretical framework and analysis. In the first part through literature review the concepts of development, human development, governance and good governance has been defined as theoretical and operational. Then, the arguments of relationship between good governance and human development are put forward. The study is based on the data of the World Bank (WB) for good governance and the United Nations (UN) for human development in both theoretical and operational definitions. In the second part of the study, the relationship between good governance and human development was tested using quantitative and qualitative analysis methods in 34 African countries between 1996 and 2017.

Keywords: Good Governance, Governance, Human Development, Development, Africa.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hatunkorkmaz@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0641-4576>

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, 1990 sonrası Afrika'da insani kalkınmadır. Çalışmada genel olarak Afrika'da az gelişmişlik ya da düşük insani kalkınma sorunu üzerinde durulmaktadır. Çalışmada esas itibarıyla 1990 sonrası Afrika ülkelerinde insani kalkınma ile iyi yönetim arasındaki ilişkinin tartışılması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamının belirlenebilmesi amacıyla çalışmanın temel kavramlarının açıklanması faydalı olabilir.

Çalışmada Afrika'da 1996-2017 yılları arası düşük insani kalkınma ve iyi yönetim ilişkisini tartışmak için ihtiyaç duyulan nitel verilere, BM, DB, OECD, Afrika Birliği gibi uluslararası kuruluşların hazırladığı çeşitli raporlar, araştırmacıların, uzmanların, akademisyenlerin vb. yayınladıkları bilimsel makaleler, kitaplar vb. aracılığı ile ulaşılmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

İnsani kalkınma ve iyi yönetim ilişkisini tartışmak için ihtiyaç duyulan nicel veriler ise BM ve DB aracılığı ile elde edilmiştir. İyi yönetimin kavramsal ve operasyonel tanımında DB, insani kalkınmanın kavramsal ve operasyonel tanımında ise BM esas alınmıştır. BM ve DB her yıl, bazen iki yılda bir, geliştirdikleri ölçüm yöntemleri ile ülkelerin iyi yönetim ve insani kalkınma karnelerini açıklamaktadırlar. Konu ile ilgili verilere kurumların web sitesinden ulaşılabilir. Çalışmada, 1996-2017 yılları arasındaki veri setleri kullanılmıştır. Bunun nedeni, insani kalkınma ve iyi yönetim verilerinin aynı yılda eşleşme gerekliliğidir. Yukarıda açıklanan 34 Afrika ülkesi çalışmaya dahil edilmiştir. 34 ülkenin seçilmesinin nedeni, belirlenen konuda ve yıllarda verilere erişilebilirlik olmuştur.

Nicel verilerin analizinde panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden Panel Birim Kök Testi (CADF) ve Kesitsel Olarak İmpesaran-Shin Testi (CIPS) panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmıştır (Westerlund, 2008). Çalışmada eşbütünleşme katsayıları, her bir model için Panel Dinamik En Küçük Kareler (PDOLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada, ortaya çıkan bulguların doğruluğunun testi için güvenilirlik kontrolü yapılmıştır. Buna göre; DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait kamu harcamaları (PE)'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Analizler Eviews 9 programıyla gerçekleştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kalkınma ve İnsani Kalkınma

Çalışmanın temel kavramlarından biri olan kalkınma, sosyal, siyasal ve ekonomik olmak üzere hemen hemen bütün alanlarda kullanılmaktadır. Kavram, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal ve akademik çevrelerde devletleri (ulusları) karşılaştırmada kullanılan, modası hiç geçmeyen bir sözcük olmuştur. Kalkınma bakış açısından ülkeler, zengin-yoksul, birinci dünya ülkeleri (gelişmiş kapitalist ülkeler), ikinci dünya ülkeleri (komünist ülkeler, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra geçiş ekonomileri diye adlandırılmıştır), üçüncü dünya ülkeleri (yoksul ülkeler), Batı ve gerisi (the West and the Rest), kuzey ülkeleri-güney ülkeleri, gelişmiş ülkeler-az gelişmiş ülkeler diye sınıflandırılmıştır (De Zwart, 2011, s. 114).

Mekânsal açıdan kalkınma; yerel kalkınma (kentsel kalkınma, kırsal kalkınma), bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma, küresel kalkınma gibi farklı mekânsal ölçeklerde ele alınabilir. Bu çalışmada mekânsal açıdan "ulus" (ülke) ölçeği esas alınmış ve Afrika ülkeleri ile çalışma sınırlı tutulmuştur. Ampirik analiz için hakkında veri bulunabilen Afrika'dan 34 ülke seçilmiştir. Bu ülkeler: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Orta Afrika Cumhuriyeti, Cibuti, Komorlar Birliği, Çad Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Eritre, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kamerun,

Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Nijer, Senegal, Sudan, Tanzanya'dır.

Araştırma sorununun (1990 sonrası Afrika'da düşük insani kalkınma) doğasını ve büyüklüğünü tanımlamak için, insani kalkınmanın kavramsal ve operasyonel tanımını yapmak gerekir. Zira herkes insani kalkınmadan farklı şeyler anlamakta ve onu farklı şekillerde ölçmektedir. Kavramsal olarak bu çalışmada, Pakistanlı iktisatçı Mahbubul Haq (1934-1998) ve Bangladeşli Akademisyen Amartya Sen'in düşüncelerinden beslenerek oluşturulan Birleşmiş Milletler'in "temel insani kalkınma" tanımı benimsenmiştir. İnsani kalkınmanın ölçümü için, Mahbubul Haq tarafından 1995'te geliştirilen Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) esas alınmıştır (Sen, 1999; HDR, 1990).

BM'nin insani kalkınma tanımı genel olarak, kalkınmanın "odak noktasını ulusal gelir göstergelerinden, insan merkezli politikalara taşımayı" hedeflemektedir. Buna göre; insani kalkınma, müreffeh ve mutlu bir yaşam sürmek için bireye tercih etme ve tercihini yaşama şansı verir. Bu süreçte, bireylerin kendi hür iradeleriyle yapacakları tercihler, onların bireysel ve kolektif olarak kişisel gelişimlerini destekleyecektir. Bu durum, insanların sahip olduğu fırsatlarla yakından ilişkilidir. Elbette bu demek değildir ki ekonomik zenginliğin ya da gelir artışının insani kalkınmanın sağlanmasında bir rolü yoktur. Gelirin yüksek olması, insani kalkınma için yalnızca bir araçtır. Kısacası BM'nin insani kalkınma kavramı, "insanların imkân, kabiliyet ve tercihlerini artırarak hayatlarını zenginleştirme" olarak anlaşılabilir.

Bu çalışmada BM'nin temel insani kalkınmayı (doğrudan insanın imkân ve kabiliyetlerini geliştirme) ölçmek için kullandığı endeks esas alınmıştır. BM'nin insani kalkınma ile ilgili operasyonel tanımında temel üç gösterge vardır. Bunlar, uzun ve sağlıklı yaşam (sağlık), bilgi (eğitim) ve iyi yaşam standardıdır (gelir) (HDI, 2018; HDR, 2019).

Bu göstergelerin ölçümünde çeşitli değişkenler kullanılmaktadır. Örneğin HDI'ye göre; uzun ve sağlıklı yaşamın ölçümü ortalama yaşam süresi (doğumda beklenen yaşam) ile yapılır. Bu ölçüm, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı (UNDESA) aracılığı ile yapılmaktadır. Bilgi'nin ölçümü, beklenen okullaşma ve gerçekleşen okullaşma yılı ile yapılmaktadır. Bu bilgilere ise Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) aracılığı ile ulaşılmaktadır. Kaliteli yaşam standardının ölçümü ise, kişi başına düşen milli gelir ve alım gücünün satın alma gücü paritesine göre Amerika Birleşik Devletleri Doları cinsinden hesaplanmasıyla yapılmaktadır. Bu hesaplama, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan alınan bilgiler doğrultusunda yapılmaktadır. BM, insani kalkınmayı ölçmek için yıllık olarak yayımladığı raporlarda insani kalkınma endeksini kullanmaktadır.

BM'nin 1990'dan beri yayınladığı HDI ile ilgili raporlarda Afrika ülkeleri genellikle düşük insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Örneğin, BM'nin son raporlarından biri olan Human Development Indices Indicators isimli raporda, Afrika ülkeleri 1990-2017 yılları arasında dünya genelinde en düşük insani kalkınma değerine sahip görünmektedir (HDR, 2019-1991-1995-2002; UNDP, 2018-2015).

2.2. Yönetişim ve İyi Yönetişim

İyi yönetimle ilgili kavramsal olarak DB'nin 1992 yılında yayınladığı Governance and Development Raporu'nda yer alan "Yönetişim, kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde iktidarı kullanma tarzıdır (hükümet etme, devlet idaresi)." tanımı esas alınmıştır. Buna göre iyi yönetim, iyi kalkınma yönetimidir. DB, kaliteli hükümet etme, iyi devlet idaresi (iyi yönetim) eylemini ölçmek için İyi Yönetişim Endeksi geliştirmiştir.

DB iyi yönetimi, "kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde iktidarı kullanma tarzıdır (hükümet etme, devlet idaresi)" olarak tanımlamaktadır. DB bünyesinde Daniel Kaufmann, Aart Kraay ve Massimo Mastruzzi tarafından oluşturulan 6 farklı gösterge ile oluşturulan WGI ile 1996 yılından bu yana 200'ün üzerinde ülke üzerinde iyi yönetim incelemesi yapılmakta ve raporlanmaktadır. Bu göstergeler ve raporlar, iyi yönetim analizi çalışmalarında dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaktadır (WGI, 2018).

WGI'yi oluşturan göstergeler ve değişkenler şöyledir: Katılım ve hesapverebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümet etkinliği, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan katılım ve hesap verebilirlik endeksi; seçimlerin özgürlüğü, politik haklar, ordunun siyasetteki konumu, hükümetin politika yapımındaki şeffaflığı, bireysel özgürlükler, basın özgürlüğü, seçimlerin güvenilirliği vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Bir ülkenin vatandaşlarının hükümetlerini seçme, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür medya seçimine ne ölçüde katıldığına ilişkin algıları yakalamaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, o ülkenin katılım ve hesap verebilirlik konusunda iyi düzeyde olmadığını göstermektedir (WDR, 1989-1997-2002-2003-2004-2006-2008-2011-2012-2017).

DB tarafından iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan politik istikrar ve şiddetin yokluğu göstergesi; siyasi cinayetler, protestolar ve ayaklanmalar, terörün iş dünyasına maliyeti, dini veya bölgesel etnik çatışmaların yoğunluğu, hükümetin istikrarı, politik terör skalası vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen bir değer almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, politik istikrarın olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan hükümet etkinliği göstergesi; bürokrasinin kalitesi, genel altyapının kalitesi, ulaşım hizmetleri, eğitim hizmetleri, içme suyu hizmetleri, elektrik hizmetleri vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerleri almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, hükümet etkinliğinin olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite göstergesi; vergilemenin yatırım teşvikleri üzerindeki etkisi, yatırım özgürlüğü, fiyat kontrolleri, vergi adaleti, haksız rekabet uygulamaları vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite bakımından iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

DB tarafından iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan hukukun üstünlüğü göstergesi; yargı bağımsızlığı, yargı sürecinin adilliyiği, yargı sürecinin hızlılığı, özel mülkiyet ve fikri mülkiyet haklarının korunması, mahkeme kararlarının icra derecesi vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, ülkede hukukun üstünlüğünün iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan yolsuzluğun kontrolü göstergesi; yerel yönetimlerde, parlamentoda, vergi tahsilatında güvenlik güçleri vb., kurumlarda yolsuzluk düzeyi, kamu görevlileri arasında yolsuzluk derecesi, halkın politikacılara güveni, düzensiz ödemeler ve rüşvet, kamu fonlarının amacına uygun kullanılamaması, kamu sektöründe şeffaflık ve hesap verebilirlik vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile +2,5 arasında değerler almakta olup, değer -2,5'e yaklaşması, ülkenin yolsuzluğun kontrolü bakımından iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

Yukarıda açıklanan altı yönetim göstergesi birbirinden bağımsız değildir. Hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin iyi bir hesap verebilirlik mekanizması yolsuzluğun kontrolünü de güçlendirebilir veya hükümet etkinliğinin güçlü olması yönetim kalitesini artırabilir, hukukun üstünlüğü ise seçimlerin adaletli olmasını sağlayabilir (Kaufmann; Kraay; Mastruzzi, 2010, s. 4).

WGI, vatandaşların, dünyanın dört bir yanından özel sektör ve STK'ların, girişimcilerin ve uzmanların görüşlerini ve deneyimlerini rapor eden 30'dan fazla mevcut veri kaynağından gelen bilgileri yönetimin çeşitli yönleri üzerinde derleyip özetlemektedir.

Bir ülkenin WGI skorundaki değişiklikler, üç faktörün kombinasyonundan oluşur. 1. Temel kaynak verilerindeki değişiklikler 2. Bir ülke için sadece daha yakın dönemde mevcut olan yeni veri kaynaklarının eklenmesi 3. Farklı kaynakları toplamak için kullanılan ağırlıklardaki değişiklikler. Geniş aralıklı zaman karşılaştırmalarında büyük ve istatistiksel olarak önemli değişiklikler için, temel kaynak verilerindeki değişiklikler genellikle bu üç faktör baz alınarak değerlendirilir. Kısa periyotlar boyunca daha küçük ve çoğu zaman önemsiz olan değişiklikler için, bu üç faktörün kombinasyonu ülke puanlarındaki değişimlere katkıda bulunur.

DB tarafından oluşturulan iyi yönetim incelemesi sonuçları, Banka tarafından yapısal uyum programları için üye ülkelere verilen kredilerin etkin kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi ortaya koymaktadır. Kredilerin etkin kullanılıp kullanılmadığı yine Banka tarafından ortaya atılan iyi yönetim göstergelerine göre tespit edilmektedir (Maldona, 2010, s. 6). Bunun yanında Banka, iyi yönetim ölçümü sonucunda ülkeleri “kredibilite” başlığı altında kredi verilebilir, verilemez ya da hangi oranlarda verilebilir çerçevesinde kategorilendirmektedir. Ayrıca DB’nin iyi yönetim ölçümü sonucunda oluşan üye ülkelerin skorları, o ülkelerin uluslararası düzeyde yatırım için güven arz edip etmemesi hususunda ve yine siyasi ve sosyal alanlarda karnelerini etkilemektedir. Bunun en büyük nedeni, DB’nin iyi yönetim ölçümünün küresel düzeyde yaygın kabul görmesi ve 200’ün üzerinde ülkeyi içermesidir.

Banka’nın ölçüm yöntemi ve bu yöndeki çalışmaları her ne kadar yaygın kabul görse de aynı zamanda birçok eleştiri almaktadır. Örneğin Aubut (2004)’a göre; DB’nin ileri sürdüğü iyi yönetim formülü sosyo-ekonomik düzeyi güçlü olan ülkelerde ancak sonuç verebilirdi. Diğer bir ifade ile iyi yönetim formülü, iyi olan bir yönetimi daha iyiye götürebilirdi. Onun dışında yoksul ülkelerde mevcut durumu daha da kötüye götürmekten başka bir işe yarayacağı düşünülemezdi (Aubut, 2004, s. 4-48). Kabumba’nın da belirttiği gibi açıklıkla savaştan halk için iyi yönetişimin bir anlamı yoktur. Çünkü iyi yönetim yenilebilir ya da içilebilir bir şey değildir (Kabumba, 2005, s. 2). Dolayısıyla açıklık sınırında yaşayan halka öncelikle iyi yönetim formülü yerine temel ihtiyaçların karşılanması yönünde çalışmalar yapılması gerekir.

Parthasarathy, DB ve benzeri kurumların siyasal, idari ve ekonomik reformlara odaklanarak, kalkınma programlarının ve politikalarının yoksulluk ve eşitlik boyutları için çok önemli etkileri olan sosyal yapıları ve bölünmeleri görmezden geldiğini ileri sürmüştür. Bu şekilde sosyal yapının dışlandığı “modern” kurumsal uygulamalar, sürdürülemez ve özgün olmayan gelişim biçimlerine yol açmaktadır. Parthasarathy (2019)’a göre; iyi yönetim formülü ve kalkınmaya odaklanan değişiklikler, toplumun belirli kesimlerine karşı taraf olan ya da doğrudan ve dolaylı olarak vatandaşların temel insan haklarını inkâr eden yasal ve idari değişiklikleri teşvik etmektedir. Bununla birlikte, kalkınmaya yönelik iyi yönetim yaklaşımlarının, karar verme mekanizmalarının ve süreçlerinin, bireylerin toplumların ve grupların kendilerini ifade edeceği biçimde olması gerektiği hususunun ihmal edildiği; bunun yerine, sosyal düzenleme ve kontrol yöntemlerinden kar elde etmenin merkeze alındığı diğer bir ifade ile iyi yönetişimin ekonomik (ticari) verimlilik için bir araç olarak görüldüğünü ileri sürmüştür. Neticede kurumsal yapı ve uygulamalar kapitalist üretim araçlarına dönüştürülmüştür (Parthasarathy, 2019).

Knack (2006)’a göre; DB’nin iyi yönetim formülü dahil bütün genel geçer ölçüm yöntemlerinin güvenilirliği tartışılır. Örneğin ölçüm için sayısız kaynaktan veriler toplanmaktadır. Hangi kaynağın güvenilir olup olmadığı ya da kaynakların sundukları verilerin güvenilir olup olmadığı tartışmalıdır. Bunun yanında kullanılan kaynaklarda zaman içerisinde kullanılan kaynak ve göstergelerde zaman içerisinde değişiklikler olabilir. Bu değişikliklerin istatistikleri etkileme derecesi de önem arz etmektedir.

Lateef (2016)’e göre; Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi’nin yönetim sınıflandırmasına bakıldığında yönetim göstergelerinin ülkeden ülkeye ekonomik, sosyal ve siyasi farklılıklara göre değişebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca bazı göstergelerin ölçümünün kısa vadede sonuçlar verebilecekken bazılarının ölçümü uzun yılları gerekli kılabilir. Örneğin; piyasadaki fiyat kontrolünü bir gecede değiştirmek mümkünken kişisel özgürlükler ve siyasi kararlara katılımı bir gecede değiştirmek mümkün gözükmemektedir. Başka bir örnek verecek olursak, siyasi istikrarsızlığı gidermek kısa bir süre zarfında gerçekleştirilecek bir konu olarak görülemezken, nitelikli kamu görevlilerini istihdam etmek konusu kısa sürede gerçekleştirilebilmektedir. Bu açıdan bu değişkenlerin hepsi önemli birer yönetim boyutunu gösterse de hepsini aynı süre içinde etkilemek mümkün gözükmemektedir (Lateef, 2016, s. iii).

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Afrika ülkelerinde yaşanan az gelişmişlik sorununun iyi yönetim perspektifinden analizi, bu bölgede yerleşik 34 ülkeye ait 1996-2017 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Bağımlı Değişken:

İnsani Kalkınma Endeksi (HDI): BM tarafından her yıl yayımlanan insani kalkınma endeksi, temel insani kapasitelerinin ortalama bir ölçümü ve aynı zamanda üç temel boyut üzerine kurulu olan insani kalkınmanın özet bir ölçümüdür. HDI, insani kalkınmanın üç temel boyutu çerçevesinde bir ülkenin ortalama başarılarını ölçmektedir. İnsani kalkınmada sözü edilen bu üç temel boyut şu şekilde tanımlanmaktadır (UNDP, 2005):

- Doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Beklenen okullaşma yılı ve gerçekleşen okullaşma yılı olarak ölçülen bilgi,
- SGP'ye göre hesaplanan kişi başına GSMH olarak ölçülen arzulan bir yaşam standardı.

Endeks 0-1 aralığında değerler almakta olup, bu değerlerin 1'e yaklaşması insani gelişmişlik düzeyinin yüksekliğini, 0'a yaklaşması ise düşüklüğünü göstermektedir. Verilere BM'nin web adresinden erişilmiştir. Bazı yıllarda belirlenen ülkelerin bazılarında ait veriler elde edilememiştir. Bu durumda bir önceki ve bir sonraki yıla ait değerlerin aritmetik ortalaması alınarak seri sürekli hale getirilmiştir. Endeks değerleri tarafımızdan 100 ile çarpılarak 0-100 aralığına taşınmış, sonra doğal logaritmaları alınarak analizde kullanılmıştır.

Bağımsız Değişkenler: Bağımsız değişken olarak belirlenen iyi yönetim göstergelerinde DB'nin sınıflandırması dikkate alınmıştır.

3.1. Model

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik modeller şöyledir:

$$HDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 Cor_{it} + e_{it} \quad (1)$$

$$HDI_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Gef_{it} + u_{it} \quad (2)$$

$$HDI_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 Stb_{it} + v_{it} \quad (3)$$

$$HDI_{it} = \varphi_0 + \varphi_1 RQ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$HDI_{it} = \varkappa_0 + \varkappa_1 Rlw_{it} + \epsilon_{it} \quad (5)$$

$$HDI_{it} = \beth_0 + \beth_1 VAC_{it} + \omega_{it} \quad (6)$$

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmıştır (Westerlund, 2008). Bu yöntemde, panel ve grup şeklinde iki ayrı test istatistiği mevcuttur. Durbin-Hausman grup (DHGrup) istatistiği, otoregresif parametrenin paneldeki her kesit için farklı olduğu (heterojenlik) varsayımına dayanırken panel (DHPanel) istatistiği ise otoregresif parametrenin bütün panel için aynı olduğu (homojenlik) varsayımına dayanır.

Çalışmada eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir ve elde edilen bulguların doğruluğunun testi için güvenilirlik kontrolü yapılmıştır. Buna göre; DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE'nin GSYİH'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Analizler Eviews 9 programıyla gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır çünkü yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla analize konu olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise bu durum dikkate alınmadan yapılan testlerin doğruluğu ve güvenilirliği etkilenecektir. Yatay kesit bağımlılığının test edildiği panel veri regresyonu aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (7)$$

Burada α_i sabit veya sabit ve trendi temsil eden deterministik bileşen ve p ise gecikme uzunluğudur. Yatay kesit bağımlılığı testlerinin tamamında test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur ($Cov(e_{i,t}, e_{j,t}) = 0$, her t ve $i \neq j$ için)

H₁: Yatay kesit bağımlılığı vardır ($Cov(e_{i,t}, e_{j,t}) \neq 0$, en az bir çift $i \neq j$ için)

Literatürde yatay kesit bağımlılığının test edilmesi Breush Pagan'ın (1980) Lagrange çarpan (LM) testi ile başlamıştır:

$$LM = \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1)$$

LM istatistiğine göre H₀ hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile yatay kesit bağımlılığının olduğu ortaya çıkmakta ve H₁ hipotezi doğrulanmaktadır.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Testi	HDI	Cor	Gef	Stb	Rq	Rlw	VAC
Breush-Pagan	275.013**	57.784**	60.262**	60.392**	58.48**	73.13**	78.455**
LM	*	*	*	*	*	*	*
Olasılık Değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Not: Sabitli ve trendli modeli için yatay kesit bağımlılığı hesaplanmaktadır. (***) işareti serileri %1 düzeyine göre yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermektedir.

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde %1 önem seviyesinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerde yatay kesit bağımlılığının elde edildiği durumlarda kullanılan birim kök testi için ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS testleri kullanılmıştır.

3.3. Panel Birim Kök Testi

Bu çalışmada kullanılan değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda kullanılabilen ikinci nesil birim kök testlerinden CADF ve CIPS testleri ile incelenmiştir. Öncelikle paneli oluşturan tüm birimler için CADF test istatistiği değerleri hesaplanmış, daha sonra bu testlerin aritmetik ortalaması alınarak panel geneli için CIPS testi istatistiği değerleri hesaplanmıştır. Bununla beraber, CADF testi sonuçları paneli oluşturan her bir ülke için durağanlık analizi yaparken, CIPS testi sonuçları ise panelin geneli için durağanlık analizi yapmaktadır (Pesaran, 2007, s. 266-267).

Bu teste ait hipotezler şöyledir:

H₀: Birim kök vardır (Seri durağan değildir).

H₁: Birim kök yoktur (Seri durağandır).

CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahmin edilir:

$$y_{i,t} = (1 - \varphi_i)\theta_i + \varphi_i y_{i,t-1} + v_{i,t} \quad (8)$$

$$v_{i,t} = \gamma_i f_t + e_{i,t} \quad (9)$$

Burada f_t her ülkenin gözlenemeyen ortak etkilerini (common factor), $e_{i,t}$ bireysel-spesifik hatayı gösterir. Birim hipotezleri şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{i,t} = \gamma_i + \alpha_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + e_{i,t} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (10)$$

$H_0: \alpha_i = 0$ tüm i 'ler için (Seri durağan değildir)

$H_1: \alpha_i < 0$ $i = 1, \dots, N_1$, $\alpha_i = 0$ $i = N_1 + 1, N_1 + 1, \dots, N$ (Seri durağandır)

CADF test istatistiği değerleri hesaplandıktan sonra CIPS istatistik değerleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (11)$$

Çalışmada CADF ve CIPS panel birim kök testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar, Tablo 3'te sunulmuştur. Serilerin düzey değerlerine ait grafikler incelendiğinde, serilerde önemli ölçüde dalgalanmaların olduğu, birinci farkları alındığında ise ortalamaları etrafında dalgalanan, daha stabil bir hale geldikleri görülmektedir. Serilerin, aritmetik ortalamaları etrafında dalgalanmaları, durağan hale geldiklerinin görsel bir kanıtını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	CADF Testi		CIPS Testi		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
Düzye Değerleri	HDI	-2,109	0,897	-1,415	0,859
	Cor	-2,265	0,611	-0,596	0,114
	Gef	-2,475	0,150	-2,204*	0,085
	Stb	-2,091	0,915	-1,962	0,121
	RQ	-2,143	0,852	-1,757	0,198
	Rlw	-2,639**	0,020	-1,079	0,101
	VAC	-2,653**	0,016	-1,818	0,205
Birinci Farkları	Δ HDI	-3,224***	0,000	-4,348***	0,000
	Δ Cor	-3,517***	0,000	-4,009***	0,000
	Δ Gef	-3,653***	0,000	-3,980***	0,000
	Δ Stb	-3,704***	0,000	-4,478***	0,000
	Δ RQ	-3,474***	0,000	-3,879***	0,000
	Δ Rlw	-3,316***	0,000	-3,962***	0,000
	Δ VAC	-3,464***	0,000	-3,894***	0,000

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı, Δ ; ilgili değişkenin birinci farkının alındığını belirtmektedir. Serilerin düzey değerleri için yapılan testte sabit terimli ve trendli model, birinci farkları için yapılan testte ise sabitli model kullanılmıştır. İdeal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 2'deki test sonuçlarına göre; serilerin hepsi düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir, yani seriler $I(1)$ 'dir. Buna göre; düzey değerlerinde H_1 hipotezi reddedilip H_0 hipotezi kabul edilirken, birinci farkta H_1 hipotezi kabul edilip H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, ülkelerde insani kalkınma ve iyi yönetim konularında önemli değişimlerin olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, bu ülkelerin insani kalkınma düzeylerini istikrarlı biçimde yükseltebilmeleri için, iyi yönetim kriterlerinde de istikrarı yakalamalarının gerektiği söylenebilir. Tablo incelendiğinde %1 ve %5 düzeyinde anlamlılık düzeyinin tespit edildiği görülmektedir. Birinci farklar alındığında, bütün göstergelerde %1 anlamlılık düzeyinin ortaya çıktığı görülmektedir.

3.4. Panel Eş Bütünleşme Testi

Eş bütünleşme testleri, değişkenler arasındaki ilişkiyi hem uzun dönemde hem de kısa dönemde inceleme imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada eş bütünleşme testi yapılmıştır. Panel birim kök testlerine benzer şekilde, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda birinci nesil panel eş bütünleşme testleri zayıf kalmaktadır. Bu durumda, yatay kesit bağımlılığının dikkate alan ikinci nesil panel eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, Westerlund tarafından geliştirilen

Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Bu yöntemde, panel ve grup şeklinde iki ayrı test istatistiği hesaplanır. Durbin-Hausman grup (DHGrup) istatistiği, otoregresif parametrenin paneldeki her kesit için farklı olduğu (heterojenlik) varsayımına dayanırken panel (DHPanel) istatistiği ise otoregresif parametrenin bütün panel için aynı olduğu (homojenlik) varsayımına dayanır. Bu yöntemde,

Bağımlı değişkenin mutlaka durağan olmaması gerekmektedir;

- Açıklayıcı değişkenlerden bazıları durağan olması durumunda da kullanılabilir;
- Hem panel homojenliğini hem de panel heterojenliğini göz önünde bulunduran hipotezler için farklı test istatistikleri hesaplanabilmektedir (Westerlund, 2008, s. 196-199):

Durbin-Hausman grup istatistiği, panelde heterojenlik varsayımına dayanır. Test istatistiğinin hesaplanmasında, paneli oluşturan ülkelere özgü sabit ve trend değişkenleri kullanılmaktadır.

Durbin-Hausman panel istatistiği ise panelde homojenlik varsayımına göre hazırlanmıştır. Test istatistiğinin hesaplanmasında, paneli oluşturan ülkeler için ortak sabit ve trend değişkenleri kullanılmaktadır.

$$DHGrup = \sum_{i=1}^n \tilde{S}_i (\tilde{\psi} - \hat{\psi})^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \quad (12)$$

$$DHPanel = \tilde{S}_i (\tilde{\psi} - \hat{\psi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \quad (13)$$

Burada, $\tilde{\psi}$ ve $\hat{\psi}$ eş bütünleşme parametrelerini, S i uzun dönem varyansını ve \hat{e} it kalıntıları temsil etmektedir. Panel ve grup istatistikleri arasındaki fark test edilen hipotezlerde kendisini göstermektedir. Panel testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : $\psi_i=1$ her $i = 1, \dots, n$ için (seriler arasında eş bütünleşme yoktur)

H_1 : $\psi_i=\psi$ ve her $\psi < 1$ için (Seriler arasında eş bütünleşme vardır)

DH Panel istatistiğinin temel hipotezi seriler arasında eş bütünleşme yoktur şeklinde olup panelin geneli için eş bütünleşme vardır alternatif hipotezine karşı sınamaya yapılır.

Tablo 3. Panel Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model 1	DH-panel	-2,101**	0,023
	DH-group	-1,833**	0,042
Model 2	DH-panel	-3,596***	0,000
	DH-group	-4,253***	0,000
Model 3	DH-panel	-1,218*	0,075
	DH-group	-1,529**	0,044
Model 4	DH-panel	-3,125***	0,000
	DH-group	-3,17***	0,000
Model 5	DH-panel	-2,501***	0,008
	DH-group	-1,456**	0,040
Model 6	DH-panel	-2,196***	0,001
	DH-group	-2,703***	0,002

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 3'teki sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

Model 1: HDI ile Yolsuzluğun Kontrolü endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 2: HDI ile Hükümet Etkinliği DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 3: HDI ile Siyasi İstikrar ve Şiddetin Yokluğu endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre %10 ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 4: HDİ ile Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 5: HDİ ile Hukukun Üstünlüğü endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre %1 ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 6: HDİ ile Katılım ve Hesap verebilirlik endeksi arasında, DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Tabloya göre seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak model tahminleri, sahte regresyon problemi içermeyecektir.

Eş bütünleşme testlerine genel olarak bakıldığında her bir testte en az bir test yöntemine göre seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edildiği için, modellerde yer alan serilerin eş bütünleşik olduğuna karar verilmiş ve eş bütünleşme katsayılarının tahminine geçilmiştir.

3.5. Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

İnsani kalkınmanın bağımlı değişken, iyi yönetişimin bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmada, eş bütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında PDOLS metodu kullanılarak uzun dönem parametreleri tahmin edilecektir. Değişkenler arasında eş bütünleşme yani uzun dönem birlikte hareketin olup olmadığı Durbin Hausman eş bütünleşme testleri ile tahmin edilirken, değişkenlerin uzun dönem katsayıları PDOLS analizi ile tahmin edilmiştir. Bu yöntem, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı dirençli tahminler üretmekte ve seriler arasındaki eş bütünleşme katsayılarının tahmininde etkin sonuçlar vermektedir. Değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmininde kullanılan eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Eş Bütünleşme Katsayıları Tahmin Sonuçları

	<i>Bağımsız Değişkenin Katsayısı</i>	<i>t- istatistiği</i>	<i>R²</i>	<i>R²</i>	<i>SSR</i>
Model 1	0.037***	3.355	0.99	0.98	0.26
Model 2	0.055***	2.982	0.99	0.98	0.25
Model 3	0.011*	1.798	0.98	0.98	0.29
Model 4	0.019**	2.520	0.98	0.98	0.30
Model 5	0.062***	3.238	0.99	0.98	0.28
Model 6	0.077***	4.342	0.99	0.98	0.28

Not: *,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde ilgili parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. SSR; Hata terimlerinin kareleri toplamı olup, bu değer küçük olması, analizin başarısının bir göstergesidir.

PDOLS modelinin çözümü sonucunda elde edilen sonuçlara göre; modelde yer alan değişkenlerin katsayıları istatistiki olarak anlamlı ve katsayıların işareti pozitifdir. R² değerlerinin 0,9'larda olması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişmelerin %90'ını açıklayabildikleri anlamına gelmektedir. Sonuçlar, iyi yönetim ve insani kalkınma arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu doğrulamaktadır.

Tablo 5'te ki bulgulara göre;

Model 1: Yolsuzluğun kontrolündeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.03,

Model 2: Hükümet etkinliğindeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.05,

Model 3: Siyasi istikrar ve şiddetin yokluğundaki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.01,

Model 4: Devletin düzenleyici hizmetlerinde kalitedeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.01,

Model 5: Hukukun üstünlüğündeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.06,

Model 6: Katılım ve hesap verebilirlikteki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0,07 oranında arttırmaktadır.

Sonuçlara göre; iyi yönetim göstergelerindeki iyileşmenin, insani kalkınmayı olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Yani sonuçlar anlamlı olarak ortaya çıkmıştır ancak anlamlılık düzeyi yüksek değildir. Bunun yanında iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi hususunda en büyük etkiye sahip değişkenin katılım ve hesap verebilirlik değişkeni olduğu görülmüştür.

3.6. Güvenilirlik Kontrolü

Literatüre yön veren ampirik çalışmalarda, sağkalım analizlerinin veri seti hesaplamalarına oldukça duyarlı olması nedeniyle güvenilirlik analizleri yapılmakta ve uygulama sonuçlarının doğruluğu teyit edilmektedir. Böylelikle, gösterge veri setindeki yanlış raporlamaların ya da yanlış hesaplamaların olabilme ihtimali nedeniyle oluşacak muhtemel problemlerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Elde edilen bulguların doğruluğunun testi amacıyla yapılan güvenilirlik testinde, DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE'nin GSYİH'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; PDOLS sonuçlarının güvenilirlik testleri ile de doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 5. Güvenilirlik Kontrolü Test Sonuçları

		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	R ²	R ²
Model 1					
	InCor	0.950***	0.000	0.98	0.98
	InPE	0.157**	0.032	0.98	0.98
Model 2					
	InGef	0.054**	0.013	0.95	0.90
	InPE	0.004	0.659	0.95	0.90
Model 3					
	InStb	0.303***	0.000	0.90	0.90
	InPE	1.057***	0.000	0.90	0.90
Model 4					
	InRQ	0.094*	0.081	0.99	0.98
	InPE	0.107**	0.012	0.99	0.98
Model 5					
	InRlw	0.119*	0.062	0.80	0.75
	InPE	0.051	0.197	0.80	0.75
Model 6					
	InVAC	0.776***	0.000	0.95	0.90
	InPE	0.394***	0.000	0.95	0.90

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde ilgili parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi bağımsız değişken olarak belirlenen iyi yönetim göstergelerinin her birine PE'nin GSYİH'ye oranını gösteren verilerin eklenmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

Model 1: PE'nin GSYİH'ye oranı Yolsuzluğun Kontrolü endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve yolsuzluğun kontrolü ilişkisindeki katsayı değeri, 0.037'den 0.950'ye yükselmiştir. Katsayı yükselse de anlamlılık düzeyi değişmeyip %1 olarak ortaya çıkmıştır.

Model 2: PE'nin GSYİH'ye oranı hükümet etkinliği endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve hükümet etkinliği ilişkisi katsayısı, 0.055'ten 0.054'e gerilemiştir.

Model 3: PE'nin GSYİH'ye oranı Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu ilişkisindeki katsayı değeri, 0.011'den 0.303'e yükselmiştir.

Model 4: PE'nin GSYİH'ye oranı Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite ilişkisindeki katsayı değeri, 0.019'den 0.094'e yükselmiştir.

Model 5: PE'nin GSYİH'ye oranı Hukukun Üstünlüğü endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Hukukun Üstünlüğü ilişkisindeki katsayı değeri, 0.062'den 0.119'a yükselmiştir.

Model 6: PE'nin GSYİH'ye oranı Katılım ve Hesap verebilirlik endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Katılım ve Hesap verebilirlik ilişkisindeki katsayı değeri, 0.077'den 0.766'ya yükselmiştir.

Bu sonuçlara göre analizlerin güvenilirlik düzeyinin iyi olduğu görülmektedir.

3.7. Panel Nedensellik Testi

Analize dâhil edilen seriler arasında bir etkileşimin var olup olmadığını tartışabilmek için nedensellik testleri yapılır. Böylece modellere alınan değişkenlerin ilişkili değişkenler mi yoksa birbiriyle alakasız değişkenler mi olduğu ortaya konulur (Göçer, 2015, s. 271). İlk kez Granger (1969) tarafından geliştirilmiş olan nedensellik analizi, bir değişkenin gelecekteki değerinin tahmin edilmesinde o değişken dışındaki değişkenlerin faydalı bilgi sağlayıp sağlamadığını araştırmaya olanak sağlamaktadır. Panel nedensellik literatürüne yön veren Panel VECM (2008), Coing ve Pedroni (2008), Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) olmak üzere dört farklı testten bahsetmek mümkündür. Çalışmanın amacına yönelik olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının test edilmesinde Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemin avantajlı yönleri şöyledir: Paneli oluşturan ülkeler arasındaki hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenliği göz önünde bulundurabilmekte, zaman boyutu, yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilen ve dengersiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar üretebilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012; Alper ve Oransay, 2015, s. 80).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi aşağıdaki denklem sistemi yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (14)$$

$$X_{i,t} = \theta_i + \sum_{k=1}^K \delta_i^k X_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \kappa_i^k Y_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (15)$$

Burada K ; optimum gecikme uzunluğudur. Denklem (14), X 'ten Y 'ye; Denklem (15) ise Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını sınamaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testiye; katsayıların yatay kesitler için farklı olabileceğini varsaymaktadır. Bu testin hipotezleri şöyledir:

$$H_0: \beta_i^{(k)} = 0 \text{ bütün } i'leri \text{ için.}$$

Bütün yatay kesitlerde X 'ten Y 'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$$H_1: \begin{cases} \beta_i^{(k)} = 0, & i = 1, 2, \dots, N_1 \\ \beta_i^{(k)} \neq 0, & i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{cases}$$

Bazı yatay kesitlerde X 'ten Y 'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Bu yöntem, zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilen ve dengersiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar üretebilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012). Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Ters karakteristik köklerin birim çember içinde kalması, ilgili gecikme uzunluğuna sahip modelin istikrarlı olduğunun bir kanıtıdır.

Tablo 6. Panel Nedensellik Testi

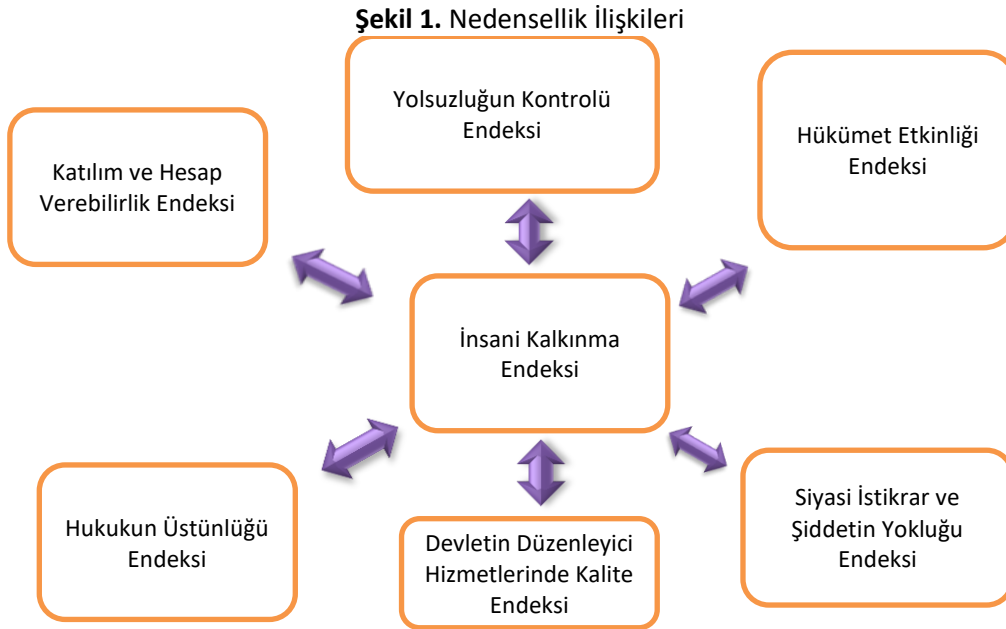
No	H_0 Hipotezi	Gecikme Uzunluğu	Z İstatistiği	W İstatistiği	Olasılık Değeri
----	----------------	------------------	---------------	---------------	-----------------

Hatun KORKMAZ

1	$LnCor \rightarrow LnHDI$	1	27.335***	9.343***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnCor$		4.394***	2.446***	0.000
2	$LnGef \rightarrow LnHDI$	1	12.393***	4.851***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnGef$		7.084***	3.255***	0.000
3	$LnStb \rightarrow LnHDI$	3	4.224***	5.752***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnStb$		6.425***	8.480***	0.000
4	$LnRQ \rightarrow LnHDI$	2	7.047***	9.251***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnRQ$		3.846***	3.022***	0.002
5	$LnRlw \rightarrow LnHDI$	2	4.087***	3.514***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnRlw$		7.718***	10.083***	0.000
6	$LnVAC \rightarrow LnHDI$	4	11.999***	4.733***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnVAC$		5.253***	7.028***	0.000

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde birinci değişkenden ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 6'daki sonuçlar Şekil 1 yardımıyla daha kolay takip edilebilecektir.

Tablo 6 ve Şekil 1'deki sonuçlara göre; bu ülkelerde insani kalkınma endeksi ile yolsuzluğun kontrolü, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite, hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümet etkinliği ve katılım ve hesap verebilirlik endeksleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkileri mevcuttur. Bu ilişki aynı zamanda anlamlıdır. Buna göre; bu değişkenler birbiriyle yakın etkileşim halindedir ve aynı regresyonda kullanılmaları doğrudur. Nedensellik ilişkisi analizi sonucunda şunlar söylenebilir: İyi yönetim insani kalkınmayı pozitif etkilemektedir.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi Afrika ülkeleri örneğinde analiz edilmiş ve tartışılmıştır. Bu analiz, Afrika'da yerleşik 34 ülkeye ait 1996-2017 dönemi verileri kullanılarak nitel (betimsel) analiz ve nicel (ekonometrik) analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Nitel analizde, literatür taraması yöntemi ile oluşturulan kuramsal çerçeveyi kullanarak veri analizi yapılmıştır. Diğer bir ifade ile iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisine dair hipotezi tartışmak için 1996-2017 yılları arasında 34 Afrika ülkesi ile ilgili gerekli nitel veriler (göstergeler, değişkenler,

trendler, gelişmeler, vakalar vs.) ikincil kaynaklardan (rapor, internet sitesi, kitap, makale vs.) elde edilmiştir. Bu veriler, belli temalar altında betimsel olarak analiz edilerek iyi yönetim-insani kalkınma arasında nasıl bir nedensellik ilişkisi olduğuna dair akıl yürütme (muhakeme) yoluyla çıkarsamada bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmaya dahil edilen ülkelerde iyi yönetim verileri ile insani kalkınma verileri arasında korelasyon ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Zira belirlenen ülkelerle ilgili DB'den alınan iyi yönetim skorları ve BM'den alınan insani kalkınma skorlarının paralel olduğu görülmüştür. Bunun yanında ilgili ülkelerle ilgili belirtilen yıllarda iyi yönetim ve insani kalkınma gelişmelerinin de benzer olduğu görülmüştür. Ancak korelasyon ilişkisinin olması, iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olduğu anlamına gelmemektedir. Nedensellik ilişkisi, korelasyon ilişkisinden daha güçlü ve sistematik kanıtların olmasını gerektirmektedir. Nedensellik ilişkisinde üç soru önemlidir: Ne oluyor? Neden oluyor/Sistematik bir etki var mı? Süreç nasıl gerçekleşiyor? (Maxwell, 2004, s. 5). Bu doğrultuda çalışmanın betimsel analiz kısmında iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi konusunda korelasyon ilişkisi olduğu ortaya çıkmış ancak nedensellik ilişkisini ortaya çıkarabilmek için nicel analiz gerekmiştir. Bu nedenle iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi ekonometrik analiz yoluyla ortaya çıkarılmıştır.

Ekonometrik analiz yönteminde bağımlı değişken olarak; insani kalkınma endeksinin kullanıldığı çalışmada bağımsız değişken olarak; yolsuzluğun kontrolü endeksi, hükümet etkinliği endeksi, siyasal istikrar ve şiddetin yokluğu endeksi, devlet hizmetlerinde kalite endeksi, hukukun üstünlüğü endeksi ve katılım ve hesap verebilirlik endeksi kullanılmıştır. Analiz, her bir bağımsız değişken için ayrı ayrı modeller yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır çünkü yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından dolayı analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla analize konu olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise bu durum dikkate alınmadan yapılan testlerin doğruluğu ve güvenilirliği etkilenecektir.

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmış ve bütün modellerde serilerin eş bütünleşik olduğu, yani uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle; uzun dönemde iyi yönetim göstergeleri ile insani kalkınma seviyesinin birlikte hareket ettiği söylenebilir. Eş bütünleşme katsayıları panel dinamik en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bu tahmin sonucunda; insani kalkınmışlık seviyesini, yolsuzluğun kontrolündeki %1'lik artışın %0.04, hükümet etkinliğindeki %1'lik artışın %0.05, siyasi istikrardaki %1'lik artışın %0.04, devlet hizmetlerinde kalitedeki %1'lik artışın %0.05, hukukun üstünlüğündeki %1'lik artışın %0.15 ve katılım ve hesap verebilirlikteki %1'lik artışın %0,07 oranında arttırdığı tespit edilmiştir. Sonuçlardaki anlamlılık düzeyi her ne kadar çok düşük görünse de sonuçların anlamlı çıkması, iyi yönetim ve insani kalkınma arasında pozitif ilişki vardır hipotezinin doğrulanması için yeterli olabilir. Buna ek olarak, iyi yönetim göstergelerindeki iyileşmenin, insani kalkınmışlığı olumlu yönde etkilediği, en büyük etkiye sahip değişkenin hukukun üstünlüğü değişkeni olduğu görülmüştür. Bu analizde hukukun üstünlüğünün daha ağırlıklı bir etkiye sahip çıkmasının nedeninin; hukukun üstünlüğüne olan güven arttığında, yerli ve yabancı yatırımcıların ülkede daha fazla yatırım, istihdam ve üretim gerçekleştirmesi, bunun da ülkelerde insani kalkınmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemesinden kaynaklandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulguların doğruluğunun testi amacıyla yapılan güvenilirlik testinde, DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE'nin GSYİH'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Güvenilirlik kontrolü testi sonucu; daha önce yapılan testlerin anlamlılık düzeylerinin arttığı ortaya çıkmış ve bu sonuç da analiz güvenilir olduğunu desteklemiştir.

1996-2017 yılları arasında 34 Afrika ülkesi örneğinde, DB ve BM'den elde edilen verilere dayanarak; iyi yönetim ve insani kalkınma arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Yapılan testler sonucunda insani kalkınma ve iyi yönetim göstergeleri arasında teker teker çift yönlü ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile hem insani kalkınma iyi yönetimi etkilemekte hem de iyi yönetim insani kalkınmayı etkilemektedir.

KAYNAKLAR

- Alper, A., & Oransay, G. (2015). Cari açık ve finansal gelişmişlik ilişkisinin panel nedensellik analizi ekseninde değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(17465), 73–85. <https://doi.org/10.20979/ueyd.182896>
- Aubut, J. (2004). *The Good Governance Agenda: Who Wins and Who Loses*. London School of Economics, Working Paper Series.
- De Zwart, P. (2011). Niall Ferguson, civilization: The West and the rest. *Tijdschrift Voor Sociale En Economische Geschiedenis/ The Low Countries Journal of Social and Economic History*, 8(3), 113. <https://doi.org/10.18352/tseg.340>
- Dumitrescu, E.-I., & Hurlin, C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Göçer, İ. (2015). *2016 KPSS lisans lisansüstü kurum sınavları için ekonometri (EKO-111)*. Lider Yayınları.
- Haq, Mahbub U. (1995). *Reflections on human development*. UK: Oxford university Press.
- HDI (2018). Technical Data Sources, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019_technical_notes.pdf, (Date Accessed: 10.10.2018).
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1990). "Defining and measuring human development", UNDP, Oxford University Press, Oxford.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1991). "Human Development Concepts and Measurement", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1995). "Gender and Human Development", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1997). "Human Development to Eradicate Poverty", UNDP, Oxford University Press, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (2002). "Deepening Democracy In A Fragmented World", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (2019). "Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities In Human Development In the 21st Century", UNDP, New York.
- HDR, (2019). <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking>, (Date Accessed: 05.02.2020).
- İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi, <http://ingev.org/kutuphane/ingev-raporlar/>, (Erişim Tarihi: 01.09.2019).
- Kabumba, I. (2005). *Good Governance and Sustainable Development in Africa: Meaning, Relationship, Problems and Strategies*, AAPAM Zambia Research Paper.
- Kaufmann, D., A. Kraay and M. Mastruzzi, (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, World Bank Policy Research Working Paper No. 5430.
- Knack, S. (2006). *Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the Cross-Country Indicators*, World Bank Policy Research Working Paper.
- Lateef, S. (2016). *Evolution of The World Bank's Thinking on Governance*, Background Paper for 2017 World Development Report.
- Maldona, Nicole (2010, May 29-30). "The World Bank's Evolving Concept of Good Governance and Its Impact on Human Rights". Doctoral Workshop on Development and International Organisations, Stockholm, Sweden.
- Maxwell, J. A. (2004). Causal explanation, qualitative research, and scientific inquiry in Education. *Educational Researcher*, 33(2), 3–11. <https://doi.org/10.3102/0013189x033002003>

- OECD SGI (2019). Web Page: https://www.sgi-network.org/2019/Survey_Structure, (Date Accessed: 29.20.2019).
- Parthasarathy, R. (2019). Taking Responsibilities and Participation Seriously: A Critique of Good Governance, Web Page: <http://www.dhdi.free.fr/recherches/gouvernance/articles/partasarathyparticipation.htm>, (Date Accessed: 31.10.2019).
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Sen, Amartya (1999). *Development as a freedom*. USA: First Anchor Books.
- UNDP, (2015). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. Web Page: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=1579&menu=35><https://africa.com/top-10-countries-to-invest-in-africa/>, (Date Accessed: 10.04.2020).
- UNDP, (2018). “Human Development Indices and Indicators”, United Nations Human Development Reports.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (1989). “Subsaharan africa: From Crisis to Sustainable Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (1997). “Building Institutions for Markets”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2002). “Building Institutions for Markets”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2003). “Sustainable Development In a Dynamic World”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2004). “Making Services Work for Poor People”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2005). “A Better Investment Climate For Everyone”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2006). “Equity and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2008). “Agriculture for Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2011). “Conflict, Security, and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2012). “Gender Equality and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2017). “Governance and The Law”, Worldbank, Washington DC.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193–233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>